Menas Literatūra Mokslas

2005 BALANDŽIO 2 d. DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS Nr. 65 (14)

Muz. Faustas Strolia: įsipareigojau pasitarnauti broliams ir sesėms už tėvynės ribų

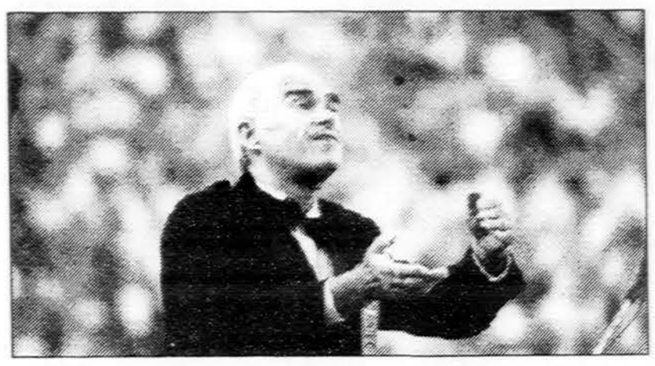

Faustas Strolia diriguoja I Pasaulio lietuvių dainų šventėje 1994 m. Vilnius.

– Jūs esate kilęs iš garsios muzikų šeimos. Be abejo, Jūsų tėvas kompozitorius Juozas Strolia turėjo Jums ir Jūsų broliams Vytautui bei Herkuliui daug įtakos. Malonėkite pasidalinti vaikystės ryškesniais prisiminimais.

– Tėvelis ir mamytė – Juozas ir Zenta Strolios abu turėjo didelę įtaką mūsų – ypač dviejų jaunesnių sūnų — muzikiniam pasiruošimui. Kai, būdamas šešiametis, pradėjau imti smuiko pamokas pas Povilą Matiuką Šiaulių Muzikos konservatorijoje, tėvelis man buvo didelis ramstis, o kai atsidūrėme Vokietijoje, net ir sunkiausiose sąlygose jis mane daug metų mokė ir smuiko, ir muzikos teorijos. Kai atsiradome Uchte pabėgėlių stovykloje, apie 1947 m. gavome dovanų vaikišką pusinį smuiką, kurio galvutė buvo nulaužta. Tai tėvelis iš medžio išdrožė naują galvutę, priklijavo ir tokiu smuiku mokė smuikuoti mūsų jaunesnį brolį Herkulį. Įrodymui, kad tai nebuvo juokų darbas, norisi pažymėti, kad jau 1949 m. britų radijo stotis BBC dvylikametį broliuką iš Vokietijos pabėgėlių stovyklos iškvietė į Londoną radijo transliacijai. O mamytė – Zenta Strolienė – buvo sudariusi visą grupę lietuviukų – jų tarpe ir Herkulį, kuriuos mokė skambinti pianinu.

Tėvelis mane mokė harmonijos ir kontrapunkto pagrindų, ragino pačiam savarankiškai dirbti, ir to darbo niekad neapleisti. Todėl man įstojus į Popiežišką Bažnytinės muzikos institutą Romoje, o paskui į Čikagos Konservatorijos kolegiją, tie dalykai davėsi lengvai įsisavinami.

– Kas dar gyvenimo tėkmėje svariai pasitarnavo, formuojant Jūsų veiklos principus?

– Laiko tėkmėje lemiamą reikšmę mano gyvenimo kelio pasirinkimui sudarė lietuviškos gimnazijos Vokietijoje – Hanau, Detmold ir ypač Uchte, kurią teko baigti. Pasišventusių idealistų mokytojų dėka, ne tik išlikau lietuviu, bet ir įsipareigojau pasitarnauti saviems broliams ir sesėms už tėvynės ribų.

– Pažįstame Jus, kaip plačios apimties muziką – kompozitorių, dirigentą, chorvedį, lituanistinių mokyklų dainų mokytoją. Iš visos Jūsų muzikinės veiklos, kokia sritis Jums yra artimiausiai širdžiai?

– Muzikinė apimtis susiklostė natūraliai – pagal reikalą: Wehnen stovykloje (Oldenburg i.O.) katalikams prireikė vargonininko, kuris vadovautų ir chorui. Po kiek laiko to paties pageidavo ir evangelikai. Mielai patarnavau abiem parapijom, evangelikams dar atskirai dirbau ir su vadinamąja sekmadienio mokykla. 1950 m. pabaigoje įstojau į amerikiečių armijai dirbusią Vytauto Didžiojo vardo lietuvių kuopą Bamberge (Bavarijoje). Nuo tada ligi pat 1956 m. pabaigos, kada emigravau į JAV, kuopose dirbau su vyrų chorais ir mažesniais vyrų vienetais. Su koncertais pasirodėme Vasario 16–os gimnazijoje, Heidelberg miesto salėje ir Memmingen bei Muenchen lietuviams. Dalyvavome Schlossenburg koncentracijos stovyklos (kur žuvo 2,480 lietuvių!) kalinių išlaisvinimo dešimtmečio iškilmėse, o taip pat giedojome per amerikiečių karinę radijo stotį. Su kvartetu ir soliste Janina Liustikaite per 14 dienų davėme 15 koncertų, aplankydami didžiuosius lietuviškus telkinius šiaurinėje Vokietijoje ligi pat Danijos sienos (Flensburgo). Mus globojo Vokietijos Lietuvių krašto valdyba ir kelionėje lydėjo lietuvybei nusipelnęs Mažosios Lietuvos veikėjas Erdmonas Simonaitis.

Atvykus į Ameriką, tik porą metų man buvo lemta dirbti lietuviškoje parapijoje – Indiana Harbor, Indianoje, kur teko rasti gerą bažnytinį chorą, vadovauti lituanistinei mokyklai ir turėti balsingą, labai veiklų vyrų oktetą.

Likusius 37–erius metus (ligi pensijos) dirbau pas amerikiečius, – kaip vargonininkas, chorvedys ir muzikos mokytojas parapijinėse mokyklose, nes Čikagos Konservatorijos kolegijoje buvau įgijęs magistro laipsnį muzikos pedagogikoje. Ilgainiui suruošdavau metinius religinius koncertus, įjungdamas prie suaugusiųjų choro ir mokyklos vaikus, ir pakviesdamas solistus ir 14 profesionalių asmenų orkestrą. Kai kada „tutti vietose" orkestrą papildydavau jaunučiais – neprofesionaliais muzikantais, taip suteikdamas progą ir jaunučiams išgyventi pasitenkinimą, skleidžiant muzikinį grožį.

Bet ir svetur dirbdamas, lietuviškos dirvos niekad neapleidau. Arti 25 metų dainų mokiau Čikagos aukštesniojoje lituanistinėje mokykloje. Kiek mažiau Dariaus ir Girėno, Nekalto Prasidėjimo parapijos ir Maironio (Lemonte) pradžios lituanistinėse mokyklose. Dvidešimt penkerių metų vasaras teko praleisti, dirbant su lietuvišku jaunimu vasaros jaunimo stovyklose Dainavoje, „Neringoje", Rake ir berniukų stovykloje pas lietuvius tėvus marijonus. Apie trejus metus dirbau su Amerikoje gimusių lietuvių vaikais – „Ateities atžalynu", sudarydamas iš jų orkestrą. Po penkerius metus dirbau su Čikagos lietuvių opera ir „Dainavos" meno ansambliu, bet ypač arti širdies buvo jaunimo choras „Audra" ir studentų vokalinis ansamblis „Vaiva", o taip pat trijų tuo metu didžiųjų lietuviškų Čikagos apylinkių lituanistiniai vaikų ansambliai Marquette Parke, Brighton Parke ir Bridgeporte. Daugiausia dr. Leonido Rago pastangų dėka, buvo susidaręs gražus entuziastų lietuvių stygininkų būrelis – „Čikagos Lietuvių styginis ansamblis", kuriam vadovavau apie septynerius metus.

Visad gėrėjausi Amerikoje gimusių Lietuvos Vyčių veikla. Nuo 1960 m. buvau pakviestas vadovauti jų chorui. Čia ir gyvenimo palydovę susiradau. Norėdamas chorui užtikrinti ilgesnę ateitį, po 41 metų vadovavimo džiaugiausi, suradęs jauną vadovę – Almą Preisaitienę, bet, jai dėl sveikatos pasitraukus, prie šio choro ir vėl sugrįžau. (Šis choras, dalyvaudamas mano kiekviename religiniame koncerte amerikiečių parapijose, garsino tuo pačiu ir Lietuvos vardą, programose visur prisistatydamas kaip „Knights of Lithuania choir".)

– Kaip sekėsi/sekasi išlaikyti pusiausvyrą tarp kūrybos ir Jūsų plačios visuomeninės veiklos? Ar laikotės kokios nors disciplinos?

– Pusiausvyros mano gyvenime kaip ir nebūta. Daryta pirmiausia, kas skubiausiai reikalinga. Pavyzdžiui, „Vaivos" vienetas statė miuziklus, kuriems beveik visiems vertimus parašiau aš. Bevažiuojant arti 20 mylių į repeticijas, buvo daug laiko persvarstyti, kaip žinomus angliškus tekstus išversti į lietuvių kalbą. Kai reikėdavo prie šviesoforo sustabdyti automobilį, turėdavau laiko užrašyti ne vieną frazę, o prie geresnių sąlygų visados būna progų jas patobulinti. Niekad tekstų neverčiau pažodžiui, o vis sukau į lietuvišką „kiemą", kad būtų mūsų širdžiai arčiau, priimtiniau, o kartais ir juokingiau, pvz.: „Gausime kasdien laiškų ir iš BALFo siuntinių, iš diplomatinės tarnybos patarimų visokių, ir iš VLIKo ir ALVUDo, Montessori ir mamos, bet nieks neatstos mums merginos! (There Is Nothin' Like a Dame).

Skaitydamas spaudoje pasirodžiusius eilėraščius, dažnai susigundydavau sukurti jiems muziką. Netrukus pradėjo mūsų skautai ir skautės prašyti jų vienetams ar stovykloms dainų. Mielai pasitarnavau. Buvau skautų gražiai įvertintas ir apdovanotas.

Kadangi reikėjo išlaikyti šeimą, kurioje sulaukėme keturių vaikučių, tai iš lietuviškos veiklos kiek ir prisidurdavau. Nors finansiškai tai kiek ir palengvino, šeimai buvo vis vien dalelė skriauda, nes mažai mane matė namuose! Tik kiek vėliau, kai vaikai pradėjo lankyti lituanistines mokyklas, teko ir man namie prisėsti, ir padėti jiems ruošti lituanistines pamokas. Bet ir čia negalime kalbėti apie balansą ar bet kokią discipliną, nes dažnokai ruošėme pamokas ligi vidurnakčio, po to, kai grįždavau iš kitokių pareigų.

– Gal atskleistumėt paslaptį, kaip ir kuomet apsilanko Jūsų muzikinės kūrybos mūza? Stipriai įtariame, ar tik ji kartu su Jumis negyvena?

– Lietuvos Vyčiai kartą pareiškė norą Šiluvos apsireiškimą paskleisti tarp lietuviškai nekalbančiųjų. Jau buvau nuėjęs miegoti. Staiga, lyg kieno pažadintas, atsikėliau ir ligi antros po vidurnakčio rašiau ir angliškus žodžius, ir muziką su akompanimentu giesmei į Šiluvos Mariją. (Gyvenime niekad nebuvau rašęs anglų kalba eilių ir niekad, ką nors kurdamas, neatsikeldavau iš miego. Todėl gal ir ne per drąsu manyti, kad tai sukūriau pačios Marijos paragintas.)

Šią giesmę Lietuvos Vyčiai yra paskleidę Amerikoje ir per internetą. Jau eilę metų jie gieda ją savo metiniuose seimuose, susirinkę iš visų Amerikos pakraščių. Negana to, 2003 m. spalio 11 d. ją angliškai giedojo chorai mano kūrinių koncerte Šv. Kazimiero bažnyčioje, Vilniuje. Koncertu galiu vertai pasididžiuoti, nes jo rengėjai buvo Lietuvos Liaudies kultūros centras, Lietuvos Chorų sąjunga, Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčia ir Vilniaus Jėzuitų gimnazija. Koncerte dalyvavo 9 Vilniaus chorai.

Nukelta į 2 psl.

Šv. Pranciškaus lietuvių parapijos lietuviška mokykla Indiana Harbor, IN.

„Ateities atžalyno" orkestrėlis, vadovaujamas F. Strolios (1963 m.).

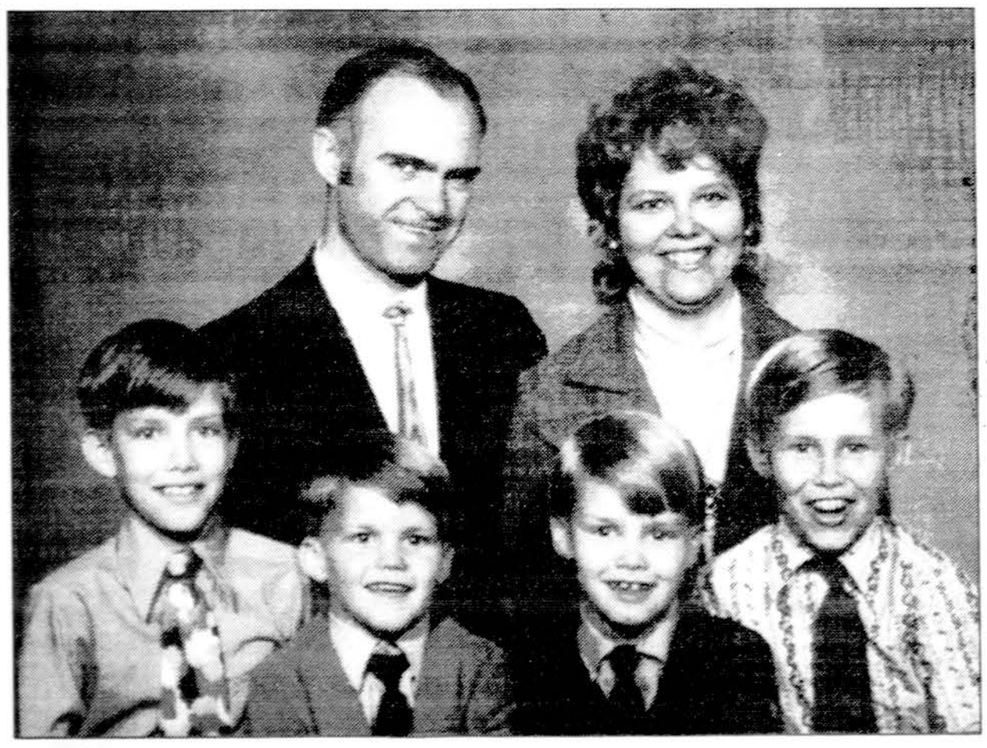

Teresės ir Fausto Strolių šeima. Iš kairės sūnūs: Povilas–Kęstutis, Matas–Linas, Jonas–Vytenis ir Tomas–Algirdas.

Lietuvos Vyčių choras su vadovu Faustu Strolia 1962 m. Čikagoje.

TURINYS

Gilią vagą išvaręs muzikos baruose.

Prel. Mykolas Krupavičius mano atsiminimuose. Dėl prel. Krupavičiaus įamžinimo projekto.

Buvimo religija: Robertui Keturakiui — 70.

Leidiniai.

Prel. M. Krupavičius mano atsiminimuose

PREL. IGNAS URBONAS

Lietuvių jaunosios kartos iniciatyvinė grupė pasiryžo pagerbti vieną iš didžiųjų Lietuvos valstybės vyrų ir patriotų – prel. Mykolą Krupavičių. Jie renka prisiminimus iš tų, kurie daugiau ar mažiau jį pažinojo. Todėl, atsiliepdamas į šios grupės kilnų užmojį, noriu pasidalinti ir savo, nors kukliais, prisiminimais.

Pirmą kartą Mykolą Krupavičių pamačiau 1918 m. pabaigoje Alytuje. Tais metais Alytuje kūrėsi pirmasis Lietuvos kariuomenės pulkas. Vieną dieną tėvas, važiuodamas į Alytų, paėmė ir mane. Tada buvau 8 metų amžiaus. Tą dieną Alytuje buvo turgaus diena, bet tėvas į turgų nėjo, o su manim nuėjo į prieš bažnyčią esančią aikštę. Joje buvo didelė žmonių minia. Šventoriuje už „parkono" (mūrinės tvoros) stovėjo aukštas kunigas, be sutanos, bet su balta kunigiška apykakle. Jis pradėjo kalbėti, minia nutilo. Kalbėjo labai garsiai ir aiškiai. Po kalbos buvo daug klausimų, į kuriuos jis atsakė. Aš, kaip vaikas, dar nesupratau tos kalbos, tik man įsiminė žodžiai: savanoriai, Lietuva, kariuomenė. Tėvas man paaiškino, kad čia kalbėjo kunigas Krupavičius. Jis kalbėjo, kad Lietuva keliasi laisvėn, bet ateina priešas vėl mus okupuoti. Kariuomenės nėra. Todėl jis prašė jaunus vyrus stoti kuo greičiausiai savanoriais į kariuomenę ir ginti tėvynę. Pasakė ir vietą, kur kreiptis stojant į kariuomenę.

Ir koks tragiškas sutapimas! Už kelių metrų nuo tos vietos, šventovėje, kurioje Krupavičius kalbėjo, po kelių mėnesių atsirado naujas kapas. Kieno? Savanorių pirmojo pulko vado karininko Antano Juozapavičiaus, kuris žuvo ant Nemuno tilto. Ir vėliau, kai lankiau Alytaus gimnaziją, Vasario 16–osios šventėje gimnazija organizuotai ateidavo prie šio kapo. Ulonų pulko vadas plk. A. Plechavičius (generolo brolis), pasirėmęs savo kardu ant šio kapo, pasakydavo kalbą.

Kun. Krupavičius, pradėjęs nuo Alytaus, savo kalbomis apvažiavo visą Lietuvą. Jis turgų dienomis ir kaip kunigas, kalbėdamas iš šventorių, galėjo pasiekti kaimo vyrus. Vokiečių policijai jis sakydavo, kad sakąs pamokslus aikštėse, nes bažnyčios per mažos. Jis skelbė, kad po karo savanoriai gaus žemės ir turės savo nuosavą ūkį. Dėl to po karo jis ir tapo žemės ūkio ministru, kad įvykdytų savo pažadą savanoriams. Jis tą ir įvykdė.

1926 m. kun. Krupavičių mačiau Merkinės gimnazijoje, jau kaip žemės ūkio ministrą, kalbantį Seimo rinkimų tema. Mokslo metams pasibaigus, gimnazijos direktorius mūsų klasę nuvežė į Kauną. Nuvedė į Seimo rūmus. Mus įleido į salę ir sustojom salės gale. Paauksuota virvutė, nutiesta skersai salę, skyrė publiką nuo Seimo narių. Visi Seimo nariai pasirašė į čia pat ant stalelio esančią knygą. Tik du atstovus pažinau – Krupavičių ir Voldemarą, kuris buvo labai mažo ūgio. Prezidiume sėdėjo pirmininkas dr. Staugaitis ir jo pavaduotojas dr. Steponavičius. Kalbėjo Purenienė. Po jos kalbėjo Mykolas Krupavičius.

Po rinkimų Krupavičius pasitraukė iš žemės ūkio ministro pareigų, o po kelių mėnesių, Seimą uždarius, ir iš Seimo narių.

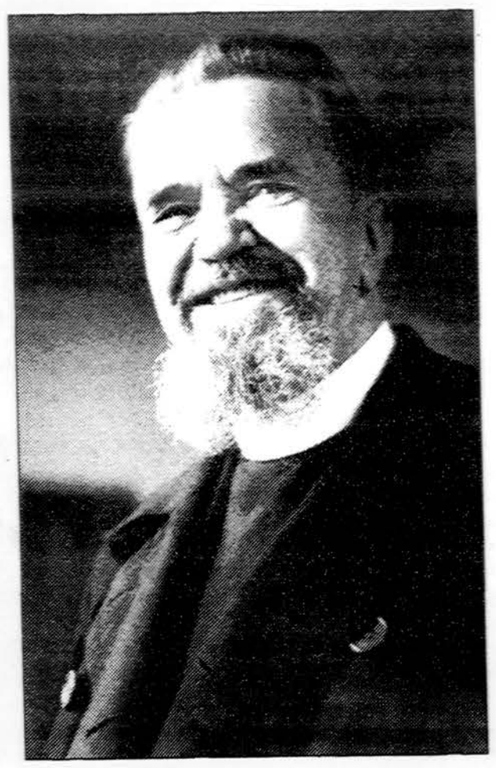

Prel. Mykolas Krupavičius.

Vytauto Maželio nuotrauka.

M. Krupavičius išdalino dvarus savanoriams, bet sau neįsigijo nei dvaro, nei namo, nei automobilio. Koks didelis skirtumas su šių dienų Lietuvos ministrais, kurie ministrais pabuvę kelis mėnesius, jau milijonieriai...

Dvarininkai, siūlydami jam dvarus ir pinigus, gal manė, kad jis paliks kunigystę ir taps turtingu dvarininku. Bet jis atmetė tuos jų siūlymus ir liko garbingu kunigu. Būdamas ministru, jis kiekvieną ankstų rytą Švč. Trejybės bažnyčioje aukojo privačias Mišias. Dėl tų jo Mišių Kaune sklido juokas. Viena senutė Rotušės aikštėje įsėdo į autobusą ir jame pamačius savo draugę senutę tarė: „Pasakysiu naujieną – šiandien bažnyčioje pamačiau velnią laikantį Mišias, bet gražiai laikė!" Vėliau tik girdėjau, kad jis buvo visų gerbiamas ir įdomus vikaras, profesorius ir klebonas...

Prel. M. Krupavičius visada stovėjo darbo žmonių ir neturtingųjų pusėje. Pats turtų nekaupė ir neturėjo. Tai buvo lietuvis visą gyvenimą paaukojęs tėvynei Lietuvai

1940 m. birželio 15 d. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, po kelių dienų jį sutikau Vilniuje, Gedimino prospekte. Jis jau vėl civiliai, bet nepuošniai apsirengęs, be švarko ir kaklaraiščio, tik spalvotais marškiniais. Jis man tik pasakė, kad rytoj vyksta į Kauną ir bandys susitikti su J. Paleckiu. Gal sužinos daugiau apie Lietuvos padėtį.

Po šio trumpo susitikimo man prisiminė 1918 m. Alytuje. Tada, Lietuvai esant didelėje nelaimėje, Krupavičius šaukė vyrus ginti tėvynę. Ir po 22 metų Lietuvą vėl užgriuvo didelė nelaimė. Krupavičius, kaip senas karys, palikęs provincijos miestelį, atskubėjo į Vilnių su draugais planuoti, kuo dar būtų galima padėti tėvynei. Šis susitikimas ir buvo mūsų paskutinis Lietuvoje bei Europoje. Po to tik girdėjau, kad kun. Krupavičius pasislėpęs išvengė arešto. Atėjus naujam okupantui – vokiečiams, jis su prez. dr. K. Grinium bei J. Aleksa įteikė memorandumą Rentelnui. Perėjęs vokiečių kalėjimus, buvo ištremtas į Regensburgą.

Vokietijoje M. Krupavičius vadovavo VLIKui. Prasidėjus lietuvių emigracijai iš Vokietijos į kitus pasaulio kraštus, Krupavičius įkūrė Pasaulio lietuvių bendruomenę ir paskelbė tą garsiąją Lietuvių chartą.

Prel. M. Krupavičių dažniau sutikdavau jau Amerikoje, Čikagoje. Susitikdavau jį lietuviškuose renginiuose, kuriuose jis beveik visuose ir dalyvaudavo. Rengėjai visada norėdavo jį turėti garbės svečiu. Kartais sutikdavau jį Lietuvių istorijos draugijos bei kituose susirinkimuose.

Aš dirbau su lietuvių jaunimu. Krupavičius labai domėjosi lietuvių jaunimu. Jis manęs vis klausdavo – kiek jo dalyvauja stovyklose, kokia jų lietuvių kalba, kokia jų lietuviška dvasia? Vieną kartą naują ateitininkų centro valdybą nuvežiau pas prel. Krupavičių. Jis labai maloniai mus priėmė ir susodino aplink stalą. Nesakė jiems jokios kalbos ir pamokymų, o nuėjęs į kitą kambarį, atsinešė storą Lietuvos trispalvės vėliavos ritinį. Didelėm žirklėm atkirpęs po gana didelį gabalą, kiekvienam padalino ir tarė: „Gerbkit ją, nes ji primins mūsų tėvynę Lietuvą!"

Paskutinį kartą prel. M. Krupavičių aplankiau, prof. Juozui Eretui atvykus iš Šveicarijos į Katalikų mokslo akademijos suvažiavimą. Po šio suvažiavimo prof. J. Eretas paprašė nuvežti jį pas prel. J. M. Krupavičių.

Prof. Eretas ir prel. Krupavičius buvo skirtingų charakterių ir skirtingų požiūrių. Ereto mintys daugiau krypo į kultūrą, mokslą, meną, o Krupavičiaus – į politiką ir Lietuvos likimą. Bet jie buvo dideli draugai ir gerbė vienas kitą. Atvykus pas Krupavičių, jie labai nuoširdžiai pasisveikino ir gana ilgai pasikalbėjo. Atsisveikinti jiems nebuvo lengva. Stovėjo kelias minutes vienas prieš kitą tylėdami, be žodžių. Manau, tuo momentu jie gyveno ta pačia liūdna mintimi, kad jų šis susitikimas yra paskutinis... Taip ir įvyko!

Prel. M. Krupavičiaus meilę tėvynei rodo jo gyvenimas ir darbai. 1918 m. pabaigoje ir 1919 m. pradžioje, vokiečiams traukiantis iš Lietuvos, artėjo kitas okupantas. Šiuo kritišku Lietuvos momentu Krupavičius tapo savanorių šaukliu.

Vėliau jis Lietuvai atliko du didelius istorinius darbus – pravedė žemės reformą ir užsienio lietuviams įsteigė Pasaulio lietuvių bendruomenę. Kaip politikas – buvo tikras Vakarų Europos demokratas. Jo Krikščionių demokratų partija, nors ir laimėdavo absoliučią daugumą, bet visos vyriausybės buvo koalicinės. Paskutiniuose Seimo rinkimuose Krikščionių demokratų partija pralaimėjo absoliučią daugumą, bet vis tik laimėjo daugumą ir turėjo teisę sudaryti Vyriausybę. M. Krupavičius demokratijos vardan atsisakė sudaryti vyriausybę ir atidavė ją valstiečiams liaudininkams. Ir jeigu liaudininkai būtų pakvietę Krikščionių demokratų partiją į koaliciją, būtų buvusi sudaryta stipri vyriausybė ir Lietuvoje būtų stabilizuota demokratija. Taip kaip Vokietijos Adenauer Krikščionių demokr. partija su socialdemokratais. Jie tapo ne priešais, bet valstybės valdymo partneriais. Taip yra Anglijoje ir Amerikoje.

Prel. M. Krupavičius visada stovėjo darbo žmonių ir neturtingųjų pusėje. Pats turtų nekaupė ir jų neturėjo. Tai buvo lietuvis, kuris visą gyvenimą paaukojo tėvynei Lietuvai. Nors jis paskutinius trisdešimt metų gyveno užsienyje, bet jo širdis visada buvo Lietuvoje. Todėl būtinai reikia į Lietuvą perkelti ir jo palaikus. Tarp kitko, ir Šv. Kazimiero kapinių administracija yra jau nelietuvių rankose, todėl ir kapinių lietuviškas likimas darosi neaiškus. Jei prel. Mykolas Krupavičius būtų sulaukęs Kovo 11–osios, tai jis rytojaus dieną pirmu lėktuvu būtų skridęs į Lietuvą.

Muz. Faustas Strolia

Atkelta iš 1 psl.

– Kokią rolę ar įtaką muzikoje turėjo ir tebeturi šeimoje Jūsų žmona?

– Žmona Teresė Pupininkaitė buvo knygnešio Tado Ambrozaičio (iš Eržvilko) proanūkė. Ir Teresė, ir jos abu tėvai, ir vienas senelių gimė jau Amerikoje. Ji pati ir jos sesuo abi yra labai muzikalios, lietuviškai nusiteikusios ir nuo pat 1960 m. tebedainuojančios Lietuvos Vyčių chore. Jos sesuo – mezzosopranas Ona Marija Kaselienė — dažnai pasitarnauja, dainuodama solo partijose, kada tik prireikia tokio balso mano koncertuose. Be abejo, iš senelių Juozo ir Zentos Strolių, ir mūsų abiejų su žmona, įgimtas muzikalumas persidavė ir mūsų vaikams. Jau bent du vyresnieji nuolatos dalyvauja muzikiniame gyvenime. Bet žmonai turiu viena stipriai pripažinti, kad vien tik jos dėka visi sūnūs lankė ne tik muzikos pamokas, bet ir lituanistines mokyklas bei dalyvavo ir lietuviško jaunimo organizacinėje veikloje, nes mano darbas savaitgaliais bažnyčioje (be poros valandų lituanistinėse mokyklose) beveik neprileido prie nieko kito.

– Kiek, Jūsų nuomone, yra reikšminga muzika lietuviškumo ugdymui ir išlaikymui išeivijoje?

– Užtenka tik pažvelgti į kelis skautiškų dainų tekstus, kuriems man teko pritaikyti melodijas (nekalbant apie daugelį anksčiau kitų autorių sukurtų), ir pamatysime, kiek iš tų žodžių trykšta meilės ir ilgesio Lietuvai: „Mes vaivorykštėn įausim vardą Lietuvos, laužo žiežirbom papuošim mišką paneriuos" (I. Šerelienė), „Tu man arti, tu man sava, tu mano Lietuva!" (N. Jankutė–Užubalienė), „Tu gyva, tu gyva kunigaikščių Lietuva!" (R. Fabijonienė). O su nežinomo autoriaus iš Lietuvos eilėmis „Tai mano Lietuva", jaunimas dainuodamas kas kartą visa širdimi skatinamas sugrįžti Lietuvon: „Tarp saulėlydžių tykių, nors mintim pabūt sykiu, ten prie Nemuno krantų aš į tėviškę grįžtu". Lietuviškumo ugdymui tokio pobūdžio dainos yra tikros sultys, gaivinančios ir dainuojančius, ir besiklausančius.

– Ko palinkėtumėt mūsų jaunesniems lietuviams muzikams?

– Nenusigrįžti nuo tėvynės Lietuvos ir lietuviškų reikalų. Dirbti su jaunimu, organizuoti chorus ar folklorinius ansamblius, ir per dainas visad palaikyti gyvą tėvynės meilę. Dalyvauti 2006 m. mūsų rengiamoje Dainų šventėje, tuomi ne tik prikeliant išeivijos dainų švenčių tradiciją, bet ją su rengimo pirmininku dr. Audriumi Polikaičiu ir vyriausia repertuaro komisijos pirmininke muzike Rita Klioriene pakelti ant aukšto pjedestalo! Visų mūsų pareiga prisidėti ar savo apsilankymu paremti!

Dėkoju Jums, Ritone Rudaitiene, visam Irenos Kriaučeliūnienės vadovaujamam organizaciniam komitetui, muzikos koordinatoriui maestro Alvydui Vasaičiui ir Čikagos muzikams bei visai lietuviškai dainuojančiai bendruomenei, o taip pat ir visuomenei, pasiryžusiai dalyvauti mano kūrybos koncerte, už Jūsų visų dėmesį mano muzikinei veiklai ir kūrybai.

Kalbėjosi:
Ramutė Bartuškienė ir
Ritonė Rudaitienė

Faustas, Herkulis ir Vytautas Strolios 1938 m. Šiauliuose.

Pastabos prel M. Krupavičiaus įamžinimo projektui

Prieš kurį laiką akiratin pateko informacija apie projektą skirtą „kompleksiškai įvertinti M. Krupavičiaus veiklą ir labiau įamžinti jo vardą Lietuvoje".

Džiugu, kad atsirado grupė žmonių, kuriems rūpi prelato atminimas. Šis projektas liudija situaciją, kad apie M. Krupavičių, – svarbią XX a. Lietuvos istorijos figūrą – iki šiol nedaug težino ir istorikai, ir platesni visuomenės sluoksniai. Iniciatyva įamžinti M. Krupavičių turėtų puikiai sutapti su Lietuvos akademinėje bendruomenėje ryškėjančia tendencija domėtis lietuvių išeivijos paveldu ir deramu jo įvertinimu bei įtvirtinimu Lietuvos gyventojų istorinėje sąmonėje.

Iniciatyvinė grupė suformulavo 13 galimų prelato M. Krupavičiaus įamžinimo priemonių: 1. sukurti jam skirtą internetinę svetainę; 2. vienoje vietoje sukaupti ir sutvarkyti jo archyvą; 3. paruošti ir išleisti monografiją; 4. pastatyti jam paminklą Lietuvoje; 5. išleisti jam skirtą pašto ženklą; 6. sukurti dokumentinį filmą apie jį; 7. jo vardu pavadinti gatves, mokyklą; 8. įsteigti jo vardo premiją, stipendijas; pastatyti jo vardo biblioteką; 10. pasirūpinti M. Krupavičiaus palaikų perkėlimu į Lietuvą; 11. pasirūpinti jo įvertinimu už žydų gynimą karo metais; 12. įvertinti informaciją apie M. Krupavičių Lietuvos mokyklose (ar nereikia jos papildyti); 13. televizijos laidų ciklas. Būtų puiku, jei pavyktų įgyvendinti visas šias, o gal ir daugiau, prelato M. Krupavičiaus asmenybę ir veiklą įamžinančias priemones.

Pradedant bet kokį darbą, svarbu apmąstyti, koks yra jo tikslas ir kokios priemonės geriausiai padėtų tą tikslą pasiekti. Nedrįsčiau nesutikti su iniciatorių suformuluotu tikslu – kompleksiškai įvertinti M. Krupavičiaus veiklą ir labiau įamžinti jo vardą Lietuvoje. Tačiau norėčiau pasidalinti mintimis apie kai kurias priemones šiam tikslui pasiekti. Mane, kaip istorikę, be galo žavi mintis, kad M. Krupavičiaus archyvas būtų saugomas ir tvarkomas vienoje vietoje. Tačiau žinant archyvų kaupimo ir saugojimo praktiką, būtų naivu tikėtis, kad pavyktų iš skirtingų (privačių ir valstybinių) archyvinių institucijų (JAV, Lietuvoje, o gal ir dar kurioje pasaulio šalyje) surinkti M. Krupavičiaus veiklą liudijančią archyvinę medžiagą. Realesnis planas išleisti M. Krupavičiaus veiklą liudijančių dokumentų rinkinį. Išeitų nevienas tomas. Metaforiškai galima sakyti, kad tokiu būdu M. Krupavičiaus veiklą liudijantys dokumentai atsidurtų vienoje vietoje – raštų rinkinyje. Dokumentų išspausdinimas padarytų M. Krupavičiaus paveldą labiau prieinamu platesniam besidominčių žmonių ratui. Ir, žinoma, dokumentų leidiniai turi ilgalaikę, išliekamąją vertę.

Tik turint pakankamą šaltinių bazę, įmanu parengti ir išleisti monografiją, kurioje būtų atliktas kompleksiškas M. Krupavičiaus veiklos tyrimas. Iki knygų lentynose pasirodys toks veikalas praeis nemažai laiko, tad tikslinga asmenims, besidomintiems M. Krupavičiaus asmenybe ir veikla rengti konferencijas, o iš jų metu perskaitytų pranešimų – straipsnių rinkinius. Konferencijos, straipsnių rinkiniai leistų susiformuoti tam tikram M. Krupavičiumi, jo veikla besidominčiųjų ratui. Šį procesą skatintų ir M. Krupavičiaus vardo premijos ar stipendijų įsteigimas. Tokio pobūdžio apdovanojimai leistų formuoti ir platinti ne tik žinojimą apie M. Krupavičių, bet ir atlikti prelatui aktualių idėjų bei vertybių sklaidą. O kai Lietuvos istoriografijoje atsiras pakankamai darbų, skirtų M. Krupavičiui, į šią iškilią asmenybę dėmesį atkreips ir vadovėlių rengėjai. Faktas, kad Lietuvos istorijos vadovėliuose nedaug rastume informacijos apie prelatą M. Krupavičių, atspindi bendrą tendenciją, kad lietuvių išeivijos veikla ir paveldas tėra menkai integruoti į Lietuvos istorijos dėstymą mokyklose.

Dokumentinis filmas, TV laidų ciklas gali būti tos priemonės, kurios žinias apie Mykolą Krupavičių paskleistų plačiai auditorijai.

Siūlymai pastatyti paminklą M. Krupavičiui, jo garbei išleisti pašto ženklą, pavadinti gatvę ar mokyklą, būtų pagarbos ženklai, kurie vis dėlto, nedaug teprisidėtų, formuojant Lietuvos gyventojų istorinę sąmonę.

M. Krupavičiaus palaikų perkėlimo į Lietuvą klausimas pakankamai subtilus, juolab, kad prelatas savo testamente 1968 m. teigė: „Norėčiau būti palaidotas šalia savo sesers ir svainio Melanijos ir Kazimiero Rugių. Jei tai nepavyktų dėl formalių iš kurijos pusės priežasčių, prašau palaidoti kunigams skirtoj vietoj". „Mano akis ir krūtinę prašau užpilti lietuviškąja žemele, kurią esu gavęs iš savo tėvynės Lietuvos" (Citatos iš knygos *Prelatas Mykolas Krupavičius*, Kaunas: Naujasis Amžius, 2001, p. 111). Tad, sprendžiant šį klausimą, vertėtų įsiklausyti į M. Krupavičių pažinojusių žmonių liudijimus.

Įgyvendinant šiuos gražius sumanymus, reikalingi du dalykai: pirma ir svarbiausia – užsidegimas ir didelis noras įtvirtinti M. Krupavičiaus atminimą, ir antra – finansai. Esant pirmajam faktoriui, antrasis nėra jau toks neįveikiamas.

Baigiant norėtųsi grupei žmonių, besirūpinančių M. Krupavičiaus atminimo įamžinimu, palinkėti surasti kaip galima daugiau talkininkų, kantrybės, įgyvendinant tikslus, ir pagalbos iš tų, iš kurių jos bus prašoma.

Ilona Bučinskytė

Buvimo religija

EGLĖ PEREDNYTĖ

... Staiga apėmė jausmas, kad tai – tik žaidimas – visi tie renginiai, visi sveikinimai, reikšmingumas ir nereikšmingumas...

Jo esmė yra kitur.

Nežinau, kur yra jo esmė. Gal vaikystės namuos. Gal gelmėj ežerų, kuriuose atsispindi dangus.

Mano siela... vaikeli... žilais plaukais... – girdžiu tavąjį balsą – tylų, tylų. Mano siela... vaikeli... žilais plaukais... neišeik... užsižiūrėjęs į šėmo dūmo gražumą...

Kur yra tavo esmė? Ta gelmė, kurios niekas nemato – tik dangus?

O vis dėlto tai yra: renginiai, reikšmingumas, o kartu – asmenybės šviesa. Galbūt reikia ir to...

Jubiliejinis rinkinys *Ir niekad vėlai*. Jubiliejinis vakaras VDU. Robertui Keturakiui – 70.

Vakarą vedė ilgametis Poeto bičiulis prof. Leonas Gudaitis, padėkojęs Robertui už draugystę, jau patikrintą gyvenimo išbandymų. Renginyje taip pat dalyvavo aktorė Rūta Staliliūnaitė – ištikima Roberto kūrybos gerbėja ir skaitovė bei Lietuvių literatūros katedros vedėja prof. Inga Želkauskienė. Poeto pasveikinti susirinko universiteto bendruomenės atstovai – ištikimi Roberto bičiuliai ir bendradarbiai bei šeimos nariai.

Pradžioje Leonas Gudaitis pakvietė visus, norinčius pasveikinti jubiliatą: „Jūs galite paspausti jautrią ir darbščią penkiolikos knygų autoriaus ranką." Ir prasidėjo...

„Jūsų buvimas universitete – atradimas".

„Robertas – vienas iš nedaugelio..."

„Nenusigręžk – man reikia pažiūrėti, kiek tavo akyse vilties, – cituoju Poeto žodžius. – Jūsų akyse matau labai daug vilties. Ačiū jums už tą viltį. Kol jūs esate, viltis gyva".

„Neatimk iš žmogaus vilties, tikėjimo. Tikėki, žmogau, ateitimi. Tuo Roberto kūryba išsiskiria šiandieninės literatūros kontekste".

„Jo kūryboje gyvas gimtosios žemės jausmas. Ypatinga meilė savo gimtajai žemei. Robertas išsaugojo genties šaknis, savo savimonę".

„Norėčiau išreikšti padėką ir pagarbą už jūsų kūrybą ir jūsų kilnumą..."

„Jūs – sušildantis ir nuteikiantis kūrybiniam darbui, neeiliniam prisilietimui prie knygos..."

„Profesorius Leonas taip sutvarkė, kad aš negalėčiau apsikabinti..." – juokavo Robertas, lenkdamasis per stalą apkabinti savo bičiulių.

„Robertas visada pasako išskirtinę, tai dienai skirtą mintį, atitraukiančią mus nuo kasdienybės."

„Tie, kurie į jį kreipėsi, visados gavo padrąsinimą, pamokymą. Be pastangų, menkiausiu jo prisilietimu įvyksta stebuklai... Tokie žmonės – didieji jaunimo mokytojai".

„Neminėsime datos... Jūs puikiai jaučiatės, atrodote ir ne vieną knygą dar išpyškinsite!"

...Galvojau apie jo akis ir jausmas, kad esmė slypi čia, vis stiprėjo. Jo akis, iš kurių atpažinau, kai išvydau jį pirmąjį kartą. O vėliau – bendras kelias, siela prie sielos, bendras darbas, bendri renginiai, bendros knygos...

Ar aš jį pažįstu? Taip. Ir ne. Niekada nepažinsi žmogaus, net jei manysi, kad pažįsti. Jis man liko šviesi paslaptis. Tarsi uždaras sodas.

Atsiverk, paslaptie, atsiverk...

Po visų sveikinimų Leonas pompastiškai paskelbė: „Scenoje – nepakartojamoji Roberto poezijos skaitovė Rūta Staliliūnaitė!"

„Mano misija – rizikinga – visi kalba apie viltį, šviesą – jūsų poezijos, asmenybės... O ką man daryti, jei man patikėta perskaityti naujausius eilėraščius?" Supratau: nesurado tos šviesos, tos vilties...

„Sugadinsit visą mano reputaciją!" – įsiterpia Robertas.

Ir ji skaitė. Visa širdimi. Žodžiai plaukė ir plaukė... Įstrigo sakinys: „Nieko neišreikšti – vien būti". Nieko neišreikšti... vien būti.

Lietuvių literatūros katedros vedėja prof. Inga Želkauskienė atsivėrė visai netikėtai, ne šabloniškai, nuoširdžiai. Galbūt Roberto nuoširdumas provokuoja ir kitus atsiverti? Kiek kartų regėjau, kaip jis pasilenkia prie žmogaus ir – nušvinta žmogus...

„Roberto kūryba – kaip homeopatiniai vaistai – iš pradžių būna blogai, o po to – pagerėja..." – juokavo Inga. Ji citavo Roberto knygos įvadą, kuris palietė ir mane: „O vis dėlto man jūsų gaila. Esate gabūs, dosnūs ir geri, pažinę gyvenimą, turintys buvimo religiją. Bet kartais elgiatės – lyg būtumėta smiltlendrė: gailitės savęs, kankinate save, nepasitikite savimi, blaškotės. Kur tas uždavinys, ta idėja, kuri jus ištiesintų ir vestų lyg jėga, rodanti kryptį – tik į vieną žvaigždę?"

„O kokia gi tavo buvimo religija – tavo, kuris taip drąsiai rašai, kad tau mūsų gaila?" – drąsiai klausė Inga.

„Ką iš manęs padarė greta stabtelėję (ilgam – trumpam) ar greta esantys žmonės? Beveik nieko! Jaučiu, kad nesupratai. Dar kartą klausiu: ką su manimi padarė greta stabtelėję žmonės? Dovanojo ilgesį. Taip, skaudų ilgesį." – vėl skamba Roberto žodžiai iš knygos *Ir niekad vėlai*.

„Jo buvimo religija – ilgesys..." – sako Inga. – Roberto kūryboje randi šviesą, bet visą laiką tą šviesą kažkas prigesina. Neišsipildymas. Kito buvimo ilgesys... Gyvenimas viena ranka duoda, kita – atima. Esi kaltas – kad nepadarei, nepajutai, nepasinaudojai...

Bet yra ir eilėraščiai, kurie teigia: žmogus gali būti pilnas ir be to kamuojančio ilgesio – išgyvenantis tikrąją buvimo religiją.

Ši poezija gali būti skaitoma kaip nepaprastai gryninanti. Ji verčia žmogų ne tik jausti, bet ir galvoti".

„Vis dažniau ilgiuosi vienatvės. Vienatvės ir vakaro debesų, atsispindinčių ramiame ežero paviršiuje. Vienatvės ir didelių medžių, jų šešėlių ir ošimo, jų šiurkščių kamienų. Vienatvės ir sapnų, kuriuose leidžiama skraidyti. Vienatvės ir kalnų, ilgo poilsio vėjo nulaižytoje aikštelėje (terasoje), žvelgiant į snieguotas viršūnes. Vienatvės ir ledinio priešpilnio skiltelės aukštame danguje.

(...) Privalote turėti savo didelį gyvenimą.

(...) Niekam neleiskite pasisavinti to Gyvenimo", – vėl Robertas.

Bet grįžkime į renginį... Vėl prabyla Rūta – ji kalba visa savimi, kalba eilėraščiais, tylinčiais, šnabždančiais, liečiančiais mus...

„...gyventi kitiems ir mirti už kitus..." – taip, tai Roberto sakinys, Roberto žodis – išskirtinis, tik jo. Lengva jį atpažinti. „Nebauskite manęs užmiršimu..."

Leonas Gudaitis nuoširdžiai padėkojo Rūtai už subtiliai atrinktus eilėraščius. „Kaip rinktinei", – pasakė jis, o po to išsitraukė mažutėlę knygelę, pilną klausimų, ir ėmė kamantinėti Robertą...

Klausimai buvo išties įdomūs, o Poeto atsakymai – dar įdomesni, nors Leonas jam ir neleido ilgai kalbėti, puikiai žinodamas – jeigu leis, Robertas niekada nesustos...

Kaip gimė pirmieji eilėraščiai? – Noras kalbėti kitiems gimsta iš vienišumo jausmo. Buvau vienas berniukas tarp seserų. Vaikystėje nejutau jokio skirtumo tarp savęs ir jų – seserys mane rengdavo suknele, rišdavo į plaukus kaspinus... Bet atėjo tas laikas, kai visos staiga atsitraukė, ir aš supratau, kad esu ne mergaitė! Likau vienišas lyg tremtinys... Pradėjau kalbėtis su savimi – iš nevilties, kad esu vienas. Stebuklingą lazdelę suradau netikėtai – tai buvo kūryba.

Mokykloje turėjau galingus mokytojus: Joną Mačiulį, Maironio giminaitį, Klemensą Čepulėną ir kitus. Jau nekalbu apie literatūros įtaką. Studijos universitete ne tiek daug suteikė, net šiek tiek ir slopino, bet mano kurso draugai – tikriausi mano kūrybos skatintojai."

Poezijos esmė, paskirtis, būtinybė gyvenime. – Atsakysiu labai paprastai, net primityviai. Suaugusiam žmogui labai sunku pripažinti, kad gyvenimas, koks jis bebūtų stebuklingas, pamažu pilkėja, kol tampa pilka kasdienybe. Ją gali atgaivinti pasaka, poezija. Poezija priverčia mus pažvelgti į save ir visą pasaulį kaip stebuklą. Poezija ir pasaka man yra seserys. (Beje, šalia kitų Roberto knygų buvo padėta ir ką tik gimusi (Taip, dar viena!) jo knyga, kuri liko tarsi nepastebėta – *Ahasferas* — pasakos vaikams ar suaugusiems? – į šį klausimą turėsite atsakyti patys...)

– Jausmo impulsų reikšmė poezijai. – Esu iš genties, kuri yra niūroka. Dalis Keturakių buvo vadinami vilkiniais. Šiek tiek šviesesnė yra Keturakių gentis, iš kurios esu kilęs ir aš. Kalbėti apie atvirą jausmą, juo labiau reikšti jį buvo tabu. Tėvas sakydavo: „Negadinkite vaiko švelnumu". Jis niekad manęs nepaglostydavo, nevesdavo už rankos, ramiai stebėdavo mane parkrintantį ir susižeidžiantį...

Kada pastebėjau kitus žmones, kurie žaidė, žaižaravo, kvatojo, džiaugėsi, apsikabindavo, mane ištiko šokas – ko jie taip blaškosi?! Atrodė, kad jie eina iš proto...

Išmokti atsiverti mane išmokė Meilė.

– Realijos ir fantazija, emocijos ir aiškumas – poezijos draugai ar priešai?

– Tiktai draugai. Kai tarnavau sovietų armijoje, kartą teko važiuoti rogėmis, kurias važinėjo vietinis gyventojas. Jis visą kelią, gal kelias valandas, kalbėjosi su savimi... Kai galiausiai paklausiau, kodėl jis tai daro, žmogus atsakė: „Aš dainuoju – dainuoju tai, ką matau". Tai buvo jo poezija...

– Kiekvienas kūrėjas privalo nuolat atsinaujinti. Kaip tai pasireiškia šioje knygoje?

– Aš keisdamasis padariau stebuklą... Mano kūrybos kelias prasidėjo dar Stalinui nemirus. Pakanka atsiversti mano pirmąją knygelę, kad pamatytum kankinamus eilėraščius... Kada įaugi į tokį šiurpų savisaugos kiautą, keistis beveik neįmanoma. Daugelis mano kartos literatų ir liko tame kiaute – sušalusios sielos... Kaip sugebėjau dar šį tą išsaugoti, kaip dar užteko jėgų keistis? Bent prieš savo saulėlydį didvyriškai daug ką pakeičiau.

– Kokius šiuolaikinius lietuvių poetus labiausiai vertinate?

–Chrestomatijose linksniuojamus poetus palieku – jie man aiškūs. Žvelgiu į paribius... Albinas Bernotas – galingas, įdomus poetas, bet jo mūsų literatūroje tarsi nėra. Stasys Jonauskas, Antanas Kalanavičius – laimė, kad jau pastebėti.

— Kokių vilčių teikia ir abejonių kelia jaunųjų poezija?

– Daug vilčių. Su poete Egle Perednyte kelis metus dirbome Maironio gimnazijoje – vadovavome kūrybinei bendrijai „Sietynas". Bendrauju su boružėčiais. Bendradarbiauju mūsų universiteto laikraštyje *Vytauti Magni*. Šitas jaunų žmonių pulkelis vėl suteiks mūsų universitetui spindėjimo, kaip buvo prieškario universitete.

„Kokį pažymį rašysime Robertui? – valiūkiškai klausė Leonas. Devynis ar dešimt? „Vienuolika!" – šūktelėjo kažkas...

Renginio pabaiga. Roberto žodis. „Mielieji, aš kartais pasijuntu kaip augantis, augantis ir augantis žmogus... Šiomis valandomis, kurios man labai brangios, per kuklų jūsų pasididžiavimą manimi aš tapau daug tvirtesnis. Per džiaugsmą padarau daug daugiau negu per liūdesį... Mano kūrybiniai planai – labai dideli. Jūsų parama man nepaprastai daug padės".

Vėl atsiverčiau naująją Roberto knygą...

„Neįmanoma į viską atsakyti. Neįmanoma visko suprasti. Neįmanoma visko pasisavinti. Neįmanoma viską mylėti.

Įmanoma apsimesti, kad esi patenkintas tuo, ką turi".

...Mes ėjome kartu, kaip jau tūkstantį kartų keliauta Kauno gatvėmis... Aš paklausiau: „Kas vis dėlto yra ta buvimo religija?"

„Inga jau atsakė į šį klausimą..."

„Aš noriu, kad tu atsakytum!"

„Tai labai paprasta. Gyvenimas yra dovana, begalinė buvimo dovana, ir aš nesuprantu tų žmonių, kurie šios dovanos nevertina ar net niekina ją. Kiekvienas rytas yra dovana, kiekviena diena, kiekviena akimirka..."

...Vėl knyga *Ir niekad vėlai* – noriu, kad ji jums kalbėtų: „Man taip pat skirta mažai laiko, bet jau išmokau laiką priimti ne kaip nuosprendį, o kaip neišnaudotų galimybių tankmę. Išmokau atrasti ne kalendorinį laiką, o laiką, kurį išreiškia akimirkos pilnatvė..."

„Žmogiškas atvirumas ir pasitikėjimas mudviem yra per sunkus? Netikiu tuo. Per sunkios (įtartinos) man yra priesaikos ir įsipareigojimai. Taip atrodo namas, kurį ima ramstyti, veržti sijomis ir plieninėmis atatampomis. Man laimė — žinoti, kad atsimenate mane, kad esu (bent keliais žodžiais) reikalingas, kad esate tvirti ir laisvi. Visa kita – paaiškinimai, prisiminimai, komentavimai – balastas..."

„Koks gali būti atlyginimas už pasitikėjimą? Žinojimas, kad ten, kur esate, kur gyvenate – švaru ir teisinga. Kaip šventovėje atokios kaimo bažnytėlės – ten galima ir klūpoti, ir sėdėti žolėje, ir glaustis nišoje, kur kadaise stovėjo Jonas Krikštytojas, galima verkti, svajoti, tylėti – už save, tarytum už visus.

Netikėkite, kad mirtis mus nugali. Tai, ką silpnumo valandą vadiname mirtimi (...), yra tik gyvenimo (...) vingis, už kurio prasideda kitas buvimas – patinka mums tai ar ne, baisimės tuo ar viską priimam stoiškai".

Ką gi, metas atsisveikinti. Tiek daug kalbėta, tiek mažai pasakyta apie šį žmogų, Žmogų iš didžiosios raidės... Kodėl apie jį rašiau? Tik norėjau padėkoti, kad jis yra. Už buvimą kartu, kas bebūtų. Už buvimo religiją...

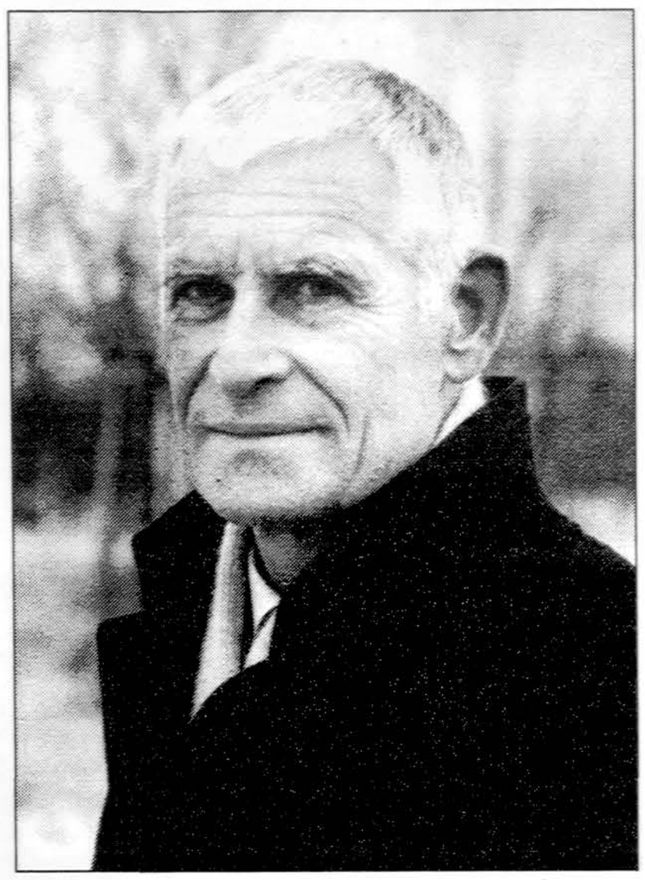

Žmogau, žmogau...

„Kiek reikia prarast, kad imtum tikėti,
jog džiaugias vien tas, kuris iškentės
nelaisvę ir skriaudą, ir mirtį, kol kas atidėtą,
ir melą, kad vergo likimas galop dovanos mums šventes..."

Robertas Keturakis

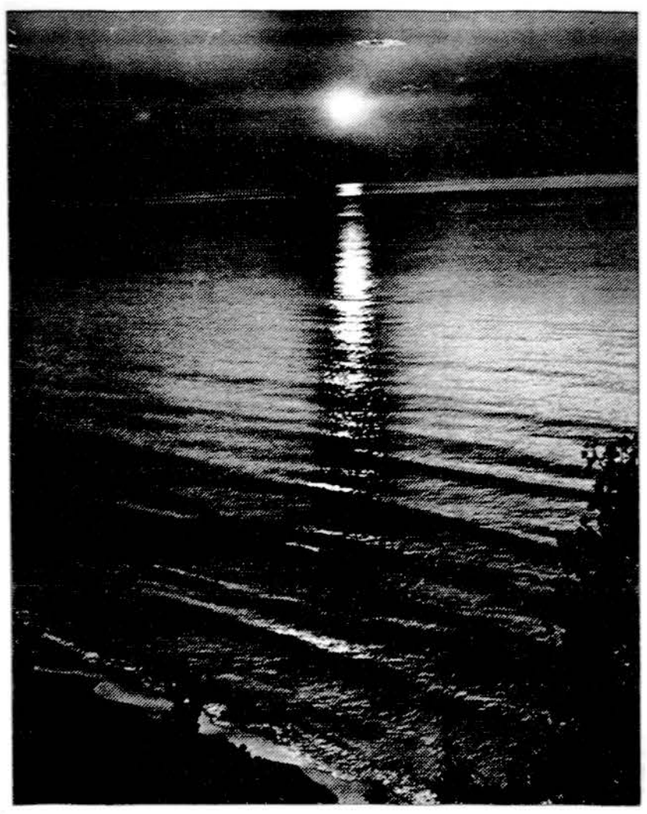

Svečias

ROBERTAS KETURAKIS

Baigiantis paskutinei pamokai, Auklėtoja paprašė neišsiskirstyti, nes reikės sutikti svečią – kol kas nesakysianti, kas jis, vien garantuojanti, kad nuobodu nebus.

Auklėtoja išėjo, valiūkiškai šypsodamasi. Klasėje, dvelkiančioj kreidos dulkėmis ir nesibaigiančių pamokų nuovargiu, lyg potvynio bangai pralaužus pylimą, ūžtelėjo gerklingas klegesys.

Ji sėdėjo vidurinės eilės trečiajame suole. Kaip visados po ilgų pamokų, skaudėjo smilkinius, perštėjo akis ir norėjosi valgyti.

Galima būtų išsliūkinti pasiskundus, jog savijauta – nors užraudok, bet sulaikė Kamilė.

– Girdėjau, kad mus aplankys iliuzionistas, žinai, tas, traukiantis iš skrybėlės baltus triušius, iš rankovių lyg dešras gyvates!

Kamilės akyse žybčiojo nekantrumas, tuojau pat užkrėtęs ir ją, nors kažkas zyzė ir zyzė į ausį: būta čia ko – triušis – iš skrybėlės, gyvatė – iš rankovės! Tegul nors sumuštinį ajaro duona! – dešra! Rambyno sūris! – ištraukia – visiems! iki soties!

Auklėtoja įžengė pirma, paskui ją smulkiais žingsniukais (gal supančiotas? – pagalvojo jinai) įpėdino pilku – su šviesesniais dryžiukais – kostiumu vilkintis vyriškis. Stambi pailga galva, stambūs bruožai, ežiuku kirpti plaukai, didelės nusmailintos ausys priminė arklį – liūdną arklio galvą.

Vos įžengęs klasėn, jis nusibraukė nuo akių juodus akinius, ir į visus – iškart – įsmigo didelės mėlynos akys.

Žmogus, apdovanotas tokiom nežmogiškom akim, turėtų būti geras, – pagalvojo jinai.

Auklėtoja paprašė sėsti į savo vietas ir pridūrė:

– Jei norėsite paišdykauti, nesivaržykite.

Vajetau! blykstelėjo mintis, – kas čia dedasi?!

Ji sunėrė rankas ir ėmė laukti.

Svečias greitai perbėgo akimis klasę ir smulkiais žingsneliais, regis, neliesdamas grindų, nes žingsnių nesigirdėjo, pasuko prie jos, sustojo prie suolo, uždėjo delną ant galvos – pajuto šilumos pulsavimą – ir pratarė:

– Vienišumas, mergaite, praeina, prisijaukinus vienišumą.

Klasėje stojo tyla.

Iš kur jis žino, kad esu vieniša? – pagalvojo jinai. – gal Auklėtoja papasakojo?

– Ne, – paneigė jis. – Tai pasakė tavo rankos.

Šaltukas čiūžtelėjo veidu, ir ji išsigando: jis girdi mano mintis! Kad tik ko nors klaikaus nepagalvočiau...

Bet svečias lyg niekur nieko pasuko prie lentos, stabtelėjo neatsisukdamas, ir juodame lentos lauke pasipylė baltesnės už šerkšną raidės: *mėlrakieajounūlibtegakunrytiuo.*

Tada iš vidinės švarko kišenės ištraukė švelniai melsvą kaspiną ir uždengė raides.

Atsisuko į klasę ir paprašė:

– Nesušypsokite.

Jie pakluso: vieni nusišypsojo, kiti išsišiepė. Kamilė tyliai nusijuokė.

– Negerai, – ramiai perspėjo jis. – Nesijuokite, tik nusišypsokite.

Šypsenos žydėjo kaip aguonos.

Svečias atitraukė kaspiną. Jie perskaitė: *meilė karūnuoja, bet gali nukryžiuoti.*

Ji pagalvojo: aš būsiu nukryžiuota.

Jis staigiai žvilgtelėjo – didelėse nežmogiškose akyse sklendė liūdesys.

– Tas, kuris iš jūsų bus meilės nukryžiuotas, vieną kartą tarp savo knygos puslapių suras tris erškėtrožės žiedlapius.

Po trejų metų ji atsivertė Aisčio „Katarsį". Tarp puslapių su eilėraščiais „Aš tau atidaviau" ir „Gegutėlė" gulėjo trys rožiniai erškėtrožės žiedlapiai.

Ji pasilenkė ir užuodė žemos spalio saulės liūdesį.

– Taip ir žinojau, – sušnabždėjo ji. – Ką man dabar daryti?

Nežinau, ar kas pasaulyje išgirdo tą šnabždesį.

Jei išgirdo, galite būti ramūs: jeigu bent vienas, sugebantis nuimti nuo kryžiaus, išėjo į kelią, per kančios amžinybę ir ji pajus, kaip tvirti, švelnūs pirštai prisilietė prie kūno ir atsargiai ėmė traukti vinis.

Leidiniai

Save praaugęs autorius

Vėl iš lentynos ištraukiau maždaug kvadratinio formato knygą Marcelijaus Martinaičio *Kukučio baladės*. Poetas vadina jas „baladžių poema" ir viršelio viduje išspausdintu įrašu dėkoja Algimantui Švėgždai, „nupaišusiam Kukučio daiktus ir žodžius". Taigi piešiniai pailiustruoja Kukučio virtualiai keistą tikrovę.

Šią knygą man 1986 m. padovanojo Bernardas Brazdžionis su eiliuotu įrašu. Antrame posme rašo: „Kartais mes mažučiai kaip kukučiai / Bėgam su gyvenimo srove, / Kartais nepaklusę savo būčiai / Imam ir praaugam net save".

Dabar stebiuosi, kaip paprastai ir tiksliai anuometinę Martinaičio padėtį nusakė Brazdžionis. Sovietinio režimo varžtuose M. M. persikūnijo į fantastišką folklorinį personažą – žemaičių Kukutį, kad galėtų jo būvyje pažaisti laisvos vaizduotės stebuklais ir nematerialiais vaizdais atsverti įdiržusį socrealizmą. Ar nėra Kukutis artimas ir dabarčiai, kai išradingos technologijos būdais filminėje erdvėje parodomi neįmanomiausi dalykai?

Žvilgterėkime į kitą Marcelijaus Martinaičio poetinį individą, kurio inicialais pavadinta jo naujausia eilėraščių knyga *K. B. įtariamas*. Ir čia tekstą (manyčiau, per gausiai) paryškina Fluxus stiliaus iliustracijos: dailininko Romo Oranto piešiniai ir Ričardo Šileikos fotografijos. Jų tikslas – parodyti skaitytojui atgrasiąją gyvenimo pusę, tarsi poetinio teksto tam nepakaktų. Žinoma, nesirengiu jų peikti, nes Lietuvoje dailininkai tebeieško būdų kūrybiškai pasireikšti. Nesusidūriau Amerikoje su jokio žymaus poeto knyga, kurioje taip sočiai būtų iliustruojami eilėraščiai.

Įtarumo, baimės, nepasitikėjimo neurozė buvo itin gaji tarpukario literatūros tekstuose. Pakanka jos ir dabar, kai totalitarizmą yra pakeitęs fanatiškų savižudžių terorizmas. Neabejotinai daug kam šie Martinaičio sumanytos personos inicialai K. B. susišaukia su K. G. B. Skaičiusiems pagrindinius Franz Kafkos romanus, dingteli ir juose gūdžią valdžios grėsmę išgyvenantis charakteris K. ar Juozas K. Tvyrantis nerimas. Baisus slogutis.

Tai jau istorija, į kurią dar taip neseniai buvo įvelti Rytų Europos žmonės. Bet ar pasibaigė įtarinėjimai? Ar liovėsi grėsmė individui? Ar saugu gyventi Lietuvoje? Teatsako dienraštinė spauda? Archyvų naršymas ir įkalčių ieškojimas dar juoduoja antraštėse. Tad pirmas posmas iš „K. B. apie užverbuotą rudenį", manyčiau, tinka dabarčiai:

Ruduo susimetė su skundėjais, niekšais, pakalikais, jo agentai, patamsiuos apsimetę mirusiųjų vėlėmis, išlando kapines, apžiūri pusrūsius, apleistus parkus – jie ima skleisti dūlančių senų archyvų kvapą.

Keliais eilėraščiais apdainuojamas ir smurtas gatvėse, racionaliai aštriu braižu, su skaudžia ironija. Kad ir K. B. pasakojime „Šedevro užsakymas", nevengiant tam tikro vaidybiškumo. Žiaurūs mušeikos su vaizdinga oracija šaiposi iš mušamo, niekindami jo profesorišką būklę, kūrybą. Paskutiniame posme: „Atleiskit, šiek tiek gal per skaudžiai užvožėm: / norėjom atverti jums tiesą ir tikrąjį grožį. / Tai mūsų užsakymas. Kurkite. Lauksim dar kartą. /... Ir tarsi nebuvę, kaip vienas išnyko už vartų".

Daug kas iš esmės pakito Lietuvoje. Mano skoniui K. B., taip kraupiai šifruodamas jį slėgusią andainykštę priespaudą ir pašiepdamas nepriklausomybėje iškilusias negeroves, nėra simpatiškas personažas. Jo dėstymai, kad ir taikliai nuoga kalba eiluojami neprilygsta *Kukučio baladžių* grakščiam stiliui, naiviam, magiškam žaismui. Suprantu, žaisti netinka, kai K. B. panūsta kalbėti apie „šiukšlynų angelus", „žmogžudystės valandą", pakaruoklį bei kitus šiurpius reiškinius. Net ir savo troškimą užmegzti intymius santykius su Margarita apkaišo šaipokiška, ironizuojančia gražbylyste.

Šią patrauklią moterį, berods, pirmą sykį išvysta dvokiančiame kieme. Įsimylėjęs vadina „nuostabiu gaivumu". Laiške įsivaizduoja, „koks interjeras tavo kūnui suteiktų neapsakomo žavesio". Įsileidžia į gašliai banalias liaupses: „tavo nuostabūs mano kūnu grojantys pirštai, / melodingas liemens išlenkimas, rafaeliška oda, / trūksmingas alsavimas TUO METU, / klausantys grigališkųjų chorų".

Gan vykęs erotinių plonybių parodijavimas. Žodžiu, ir šioj srity poeto gebėjimas yra tvirtas. Jei koks moralistas prikištų, visada galima juokais atsikirsti: ne aš taip samprotauju, ne šio rinkinio autorius, bet jį praaugęs, prisiminimais ir dirglia dabartimi gyvenantis personažas K. B., įtariamas vienišius, nors jau su Margarita tame pačiame name. Pabaigoje guodžiasi: „pagaliau palikit mane ramybėj – ko brautis / į prisiminimus – klausiu / ar uždarėt duris? / prašau uždaryti duris".

Pranas Visvydas

Poetas M. Martinaitis, pristatęs savo eilėraščių rinkinį *K. B. įtariamas*.
Tomo Černiševo (Elta) nuotr.

Eilėraščiai apie mistinį personažą

Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla skaitytojams pristatė 500-ąją knygą, kurioje į daugelį pasaulio kalbų išverstų *Kukučio baladžių* autorius Marcelijus Martinaitis aprašo naujo personažo K. B. nuotykius.

„Rūpėtų klausimas, kas yra tas K. B., tačiau į jį ne taip paprasta atsakyti. Kaip poezija yra nevienareikšmė, taip ir jis kelialypis", – sakė Lietuvos rašytojų sąjungos leidyklos vyriausiasis redaktorius Valentinas Sventickas. Atrodytų, kad K. B. yra įtarinėjamas, persekiojamas, mušamas, jam sapnuojasi tardymai, tačiau kartais atrodo, kad jis tik apsimeta – pats daug žino, atidžiai stebi žmones ir pasaulį, be to, reikalauja viską protokoluoti. M. Martinaičio knygoje *K. B. Įtariamas* poezijos kalba prabylama apie permainų laiko žmogų, kuriam nėra lengva atsakyti į klausimą, kas tikra, o kas falsifikuota, kaip rašoma viename eilėraštyje – ką iš savo archyvo sudeginti, o ką palikti, sakyti tiesą, ar kuo nors apsimesti. Eilėraščiuose vyraujanti žaismė knygai suteikia paprastumo ir grakštumo.

„Leisdami 500-ąją knygą rūpinomės, kad ji savičiau, originaliau atrodytų, – sakė vyriausiasis leidyklos redaktorius. – Taip joje atsirado poeto ir fotografo Ričardo Šileikos raštelių, dokumentų, lietpalčių, kaliošų nuotraukų, kurias sukomponavo knygos dailininkas Romas Orantas. Originali viršelio kompozicija knygą daro panašią į tardymo bylą."

Pasak V. Sventicko, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla yra nepriklausomybės laikų kūdikis. Nuo 1990 metų ji leidžia tai, ką sukuria dabartiniai Lietuvos rašytojai: poeziją, noveles, romanus, taip pat svetur gyvenančių lietuvių autorių kūrinius ir geriausios pasaulio literatūros vertimus. (Elta)

Zyplių dvare – „paslaptys"

Bendraautoriai A. Žižiūnas ir S. Pečiūnaitytė.

Netikėtumu tapo neseniai pasirodžiusi fotomenininko ir žurnalisto Algimanto Žižiūno parašyta knygelė *Eketės paslaptys*. Tai eiliuota žiemos pasaka vaikams apie žuvis ir žvejus. Lietuvių autorių kūrinių, ką nors panašaus šia tematika parašiusių, nelabai daug ir turime. Todėl ši knygelė – maloni kūrybinė staigmena. Ji greitai sukėlė vaikų susidomėjimą.

Knygelė buvo pristatyta Šakių rajono Zyplių dvare. Kodėl mūsų rajone? Tai paaiškės kiek vėliau. Viename pertvarkytų dvaro pastatų, kuriame nuolat vyksta kultūriniai renginiai, įvyko ir šis. Į renginį atvyko Lukšių Vinco Grybo vidurinės mokyklos moksleiviai su mokytojomis Irena Lukšiene ir Lina Motuziene, tėvai. O Lukšių kultūros namų kolektyvų vadovės Linos Paškevičiūtės ir Lukšių miestelio bibliotekininkės Vilmos Moleikaitienės vadovaujami moksleiviai, pagal knygelės turinį, buvo parengę muzikinę meninę programą. Virš tariamos scenos kabojo didelis žvejų tinklas. Po juo susėdo laukiami svečiai – knygelės autoriai Algimantas Žižiūnas bei žinoma mūsų rajono dailininkė zanavykė Serena Pečiūnaitytė.

Visiems buvo įdomu išgirsti apie knygos rašymą, autoriaus bendradarbiavimą su dailininke. Knygos įžangoje autorius rašo: „Apie žveją, eketę ir žuvį žiemos fėjos sakmes kuria. Man pavyko jų klausytis ir ant popieriaus gražiai jums surašyti". Ir surašyta. Sklandžiomis eilėmis. O apie tai, kad knyga dar labiau vaikams patiktų, apie meninį jos apipavidalinimą, dailininkės įdėtą kūrybinį triūsą, šiltai atsiliepė autorius. Nors juos skyrė didelis Šakių – Vilniaus atstumas, tačiau bendras kūrybinis sumanymas padėjo įveikti sunkumus. Tą pripažino ir pati dailininkė. Abu autorius su užbaigtu gražiu darbu vaikams sveikino Lukšių seniūnas Vidas Cikana, merijos atstovė, bibliotekininkės, mokytojos, vaikai.

Salė ir svečiai vieni kitiems uždavinėjo klausimus. Kad šventė būtų įdomi ir suaugusiems, A. Žižiūnas eksponavo dviejų ciklų parodą, susidedančią iš 20-ties meninių nuotraukų. Tai Lietuvos žinomų žmonių fotoportretų su jų autografais ciklas „Veidai ir mintys" bei kitas – „Mano vizijų moterys".

Šventei baigiantis, autoriai dalijo autografus. Buvo ir klausimas: „O kas toliau?" Paaiškėjo – dviejų autorių kūrybinis bendradarbiavimas bus tęsiamas – dailininkei įteiktas naujas rankraštis ir ji pradėjo piešinius būsimai vaikiškai knygai.

Kęstutis Pranckevičius

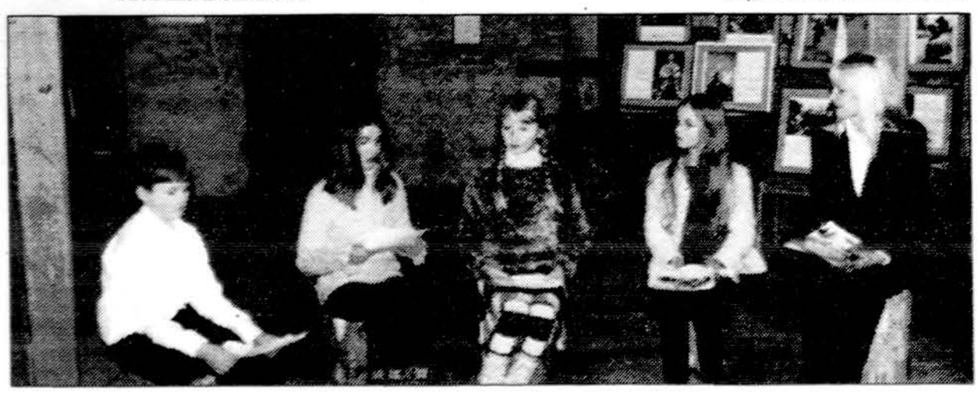

Lina Paškevičiūtė (dešinėje) su moksleiviais renginio metu Zyplių dvare. A. Žižiūno nuotr.

Apie Amerikos visuomenės „vargo pelių" amoralumą

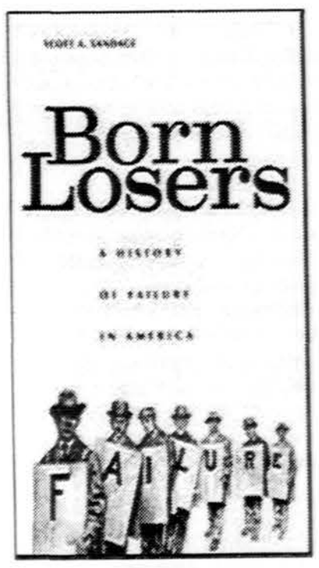

Vienas dalykų, nustebinęs Amerikoje, – nepaprastai didelis susidomėjimas istorija. Ir kartu istorijos nekanoniškumas. Pilni knygynai knygų, kuriose analizuojami tie patys istorijos faktai, tačiau interpretacijos gali būti visiškai skirtingos. O dažnai net ir pateikiami faktai, susiję su vienu ar kitu istoriniu įvykiu, iš esmės skiriasi. Tačiau, rodos, niekas nė nesistengia sukurti vieno ir neginčijamo, viena perspektyva grįsto, istorijos kanono. Ypač JAV kultūros istorijos atveju, galima kalbėti apie istorijas, o ne istoriją. Kartais atrodo, kad Amerikos mokslininkai tiesiog apsėsti įvairiausių istorijų rašymo: *Patriot's History, Haunted History: Ghostly Graveyards and Spooky Spots, A History of Space Exploration, Complete History of Costume and Fashion, Black History, Short History of Wine...*

Viena tokių istorijų, neseniai pasirodžiusi knygynuose, sudomino dėl to, kad ji aktuali ir vietiniams amerikiečiams, ir į Ameriką atvykusiems imigrantams. Carnegie Mellon universiteto istorijos profesorius Scott A. Sandage po dešimties metų tyrinėjimų parašė „nesėkmės istoriją" – *Born Losers: A History of Failure in America*. Su sėkmės/nesėkmės dilema susiduria visi – tie, kurie gimsta Amerikoje, ir tie, kurie vėliau atvyksta į šią šalį. Pastariesiems, mėginantiems įsilieti į amerikiečių visuomenę, dažnai sunku suvokti tam tikrus amerikietiškojo gyvenimo dėsnius, tarp jų – nuolatinį rūpestį pasisekimu ir nepaprastą žlugimo baimę.

Studijos autorius, rengdamas knygą, peržiūrėjo galybę archyvinės medžiagos, kurios nemaža dalis pateikiama. Tai dienoraščiai, laiškai, teismo dokumentai, memuarai, bankų sąskaitos bei kredito daryti sąvadai. S. A. Sandage teigimu, jo knygos tikslas yra išsiaiškinti, kada sąvoka „nevykėlis" nustojo reikšti „žmogus, praradęs turtą", ir tapo siejama su žmogumi, kuriam tiesiog nesiseka laimėti. Autoriaus manymu, lūžis įvyko XIX a. pradžioje, kai staiga ištobulėjo gamyklų, bankų, komunikacijų ir transporto sistemos, ir kai atsivėrė naujos galimybės praturtėti iš verslo, neretai – per trumpą laiką ir neregėtais mastais. Nemažai parduotuvių savininkų, advokatų ar šiek tiek turtingesnių ūkininkų bei amatininkų susigundė naujai atsivėrusiomis galimybėmis – tapti darbdaviu sau pačiam, nauju amerikietišku idealu, turtingu verslininku ir investuotoju.

1819 m. kilo didelė ekonominė krizė, tačiau ne dėl gamtos stichijų ar prasto derliaus, kaip anksčiau, bet dėl vidinių ekonominių veiksnių, visų pirma didelės infliacijos baimės. Vienu metu daug žmonių rizikavo ir investavo pinigus į naujus verslus, tačiau netrukus vienu metu didelis kiekis žmonių bankrutavo. Būtent tuo metu, sąvoka „nevykėlis" pradėta taikyti tiems, kurie rizikavo, bet jiems nepasisekė ir jie prarado savo pinigus. Kurį laiką amerikiečių visuomenėje „nevykėlio" sąvoka tuo ir apsiribojo, tačiau neilgam.

Kaip pastebi S. A. Sandage, nepaisant masinių bankrotų, industrinėje visuomenėje galimybės greitai praturtėti investavus realiatyviai nedaug, išliko. Esant tokioms aplinkybėms, žmogus, kuris nesiekė sėkmės ar stengėsi nepakankamai, nesvarbu dėl kokių priežasčių, taip pat neišvengiamai tapo nevykėliu. S. A. Sandage teigimu, „troškimas praturtėti tapo ne galimybe, bet būtinybe".

Tuo pat metu dėl masinių bankrotų ir didelių skolų bankams dalis amerikiečių (ne be kredito įstaigų pastangų) visuomenės akyse tapo morališkai žlugusiais, įtartinais ar net nepageidaujamais asmenimis. Bankrotas, nesėkmės, finansinis žlugimas buvo susieti su nepakankamu žmogaus moralumu. Tai savo raštais bei kalbomis visuomenės sąmonėje įtvirtino net tokie intelektualai kaip Ralph Waldo Emerson. Pasak S. A. Sandage keista, kad R. W. Emerson laikomas spiritualistinės literatūros krypties kūrėju, nes būtent jis daug kuo prisidėjo, kad aksioma taptų nuomonė, jog priežastis, dėl ko žmogui nesiseka finansiškai, visų pirma slypi jame pačiame. Būtent R. W. Emerson laikais romėnų frazė „žmogus yra savo likimo kalvis" įgijo naują potekstę: tas, kuriam nepavyksta praturtėti, o ypač tas, kuris praturtėja, o vėliau savo turtus praranda, yra sugedęs moraliai. R. W. Emerson iškeltą mintį galutinai įtvirtino Max Weber, kurio plačiai aptartą protestantiškąjį moralės modelį priėmė amerikiečių visuomenė. Tokiu būdu, S. A. Sandage manymu, ji uždarė save „plieniniame kapitalizmo narve": plaukti pasroviui, gyventi „normaliai" Amerikoje nepakanka jau daugiau kaip amžių. Jei nesi laimėtojas, vadinasi, tu jau pralaimėjai.

Knygoje *Born Losers* kartu yra ir gana išsami JAV kredito bendrovių istorija. Autorius plačiai, pagrįsdamas gausia dokumentine medžiaga, aprašo, kaip steigėsi pirmosios kredito bendrovės, kaip jau XIX a. pradžioje iš pradžių tik baltieji vyrai, o vėliau – ir visi kiti suaugę visuomenės nariai, buvo, jiems to nė nenujaučiant, suskirstyti į „vargo peles" ir „kylančias verslo žvaigždes". Tai, ką dabar atlieka prie kompiuterių palinkę analitikai, tuo metu padarydavo šnipai, kredito bendrovių užsakymu šnipinėdami žmones ir pateikdami apie juos išsamias ataskaitas.

Viena tokių ataskaitų parodo, kaip vis dėlto rizikinga vertinant žmogaus verslumą, kartu įvertinti ir jo moralę. Knygoje pateikiama paradoksali William Henry Brisbane gyvenimo istorija. 1846 m. parašytoje šio asmens kredito ataskaitoje teigiama: „tai žmogus, kuriam teko laimė gauti didelį palikimą, tačiau jis palikimą iššvaistė, jam niekada nesisekė ir, greičiausiai, niekada nepasiseks". Tačiau, perskaičius paties W. H. Brisbane dienoraštį, jo korespondenciją su draugais bei pažįstamų atsiliepimus, paaiškėja visiškai kitokia gyvenimo istorija.

Iš tiesų W. H. Brisbane gyveno ramų tvarkingo ir pareigingo žmogaus gyvenimą. Netikėtai paveldėjęs palikimą – plantaciją su 22 vergais – jis, niekada nekentęs vergijos, nusprendė nedelsdamas pigiai parduoti visus vergus bei plantaciją ir palikti Pietus. Tačiau pakeliui į Ohio, W. H. Brisbane nusprendė, kad jis vis tiek pasielgė nemoraliai. Taigi jis grįžo atgal į buvusią savo plantaciją, ir visą gautą palikimą išleido tam, kad išpirktų buvusius vergus ir paleistų juos į laisvę. Žinant tai, tvirtinti, kad W. H. Brisbane baigė gyvenimą skurde dėl savo nemoralumo, atrodo mažų mažiausiai keista.

S. A. Sandage teigimu, savo knygoje jis norėjo tyrinėti „optimizmo kultūroje paslėptą pesimizmo kultūrą" ir istorijas tų žmonių, kurių gyvenimai tiek verti pagarsinimo, kiek ir tų, kuriems sekėsi. „Galiausiai, – ironizuoja knygos autorius – visi mes tam tikra prasme gimstame pralaimėję: net ir Napoleonas, Hitleris ar Donald Trump".

Monika Bončkutė